

ماهیت فقهی و کارکرد بانکی عقد استصناع

«بررسی ماهیت فقهی و کارکرد بانکی عقد استصناع و معرفی اوراق استصناع» عنوان گفت وگویی است با حجت الاسلام دکتر محمدنقی نظریور که در زمینه اوراق استصناع، به طور تخصصی، تحقیق و پژوهش داشته و رساله دکتری خود را هم در این زمینه، نگاشته است.

171# بررسی ماهیت فقهی و کارکرد بانکی عقد استصناع و معرفی اوراق استصناع» عنوان گفت وگویی است با حجت الاسلام دکتر محمدنقی نظریور که در زمینه اوراق استصناع، به طور تخصصی، تحقیق و پژوهش داشته و رساله دکتری خود را هم در این زمینه، نگاشته است.

شبکه اجتهاد؛ در دوره کنونی، همراه با پیشرفت های مختلف در عرصه های گوناگون علم و فناوری و ارتباطات، روش های مختلف معاملات تجاری در سطوح مختلف، اعم از داخلی و بین المللی ایجاد شده است. از این معاملات برای تأمین مالی و اجرای طرح ها و پروژه های عظیم صنعتی که با شرایط ویژه ای مورد توافق طرفین قرار گرفته و عملیاتی شده، استفاده می شود. بعضی از قراردادها در گذشته بین اشخاص بود ولی اکنون این قراردادها به صورت گسترده تر و در سطح جامعه، انجام می شود. پایگاه دینا در سلسله گفت و گوهای خود با حجت الاسلام دکتر محمد نقی نظریور به بررسی ماهیت فقهی و کارکرد بانکی عقد استصناع و معرفی اوراق استصناع که ابزاری برای سیاست مالی و پولی است، پرداخته است که در زیر می آید؛

اوراق استصناع، جایگزین اوراق قرضه و مکمل اوراق مشارکت دولتی و بانک مرکزی، محسوب می شود و به کارگیری عقد استصناع و اوراق مبتنی بر آن، در عملیات بانکداری اسلامی و بانک مرکزی، نقش مهمی در رونق و کارایی عملیات بانکی بدون ربا، ایفا نماید.

تعریفی از اوراق استصناع بگویید و بفرمایید از چه زمانی، این اوراق مرسوم شده است؟

یکی از قراردادهایی که امروزه کاربرد بسیار گسترده ای دارد، قرارداد استصناع یا سفارش ساخت است. این قرارداد خصوصاً پس از زمانی که مجمع فقهی سازمان کنفرانس اسلامی در ذی القعدة سال 1412 قمری در جده، اعلام نمود که این عقد، عقدی لازم الطرفین است، به دلیل ماهیت و ویژگی های آن در کشورهای اسلامی، شیوع و گسترش ویژه ای یافت؛ زیرا از يك سو خرید و فروش کالاهای آماده، پاسخ گوی نیازهای گوناگون و متنوع افراد مطابق سلیقه ها و احتیاجات فردی و اجتماعی متفاوت نبود و از سوی دیگر، سایر عقود نظیر سلف و اجاره نیز به دلیل محدودیت های خاص، نمی توانست به سهولت نیازهای رو به رشد و متنوع را تأمین مالی نماید. این اوراق از نظر احکام فقهی چگونه است؟

بی تردید فقه اسلامی با دارا بودن ابزارهای مناسب می تواند به سنجش صحت و سقم هر کدام از قراردادها بپردازد و فقیه با اجتهاد عمیق و تفحص گسترده در منابع اولیه اسلامی و با استعانت از ادله اجتهادی و فقهی، می تواند همه احکام فردی و اجتماعی مربوط به آن ها را استخراج نماید.

هم اکنون در چه سطوحی از این اوراق، استفاده می شود؟

هم اکنون مؤسسات مالی اسلامی که از عقد استصناع و سایر عقود شرعی و ابزارهای مالی مبتنی بر این عقود، استفاده می کنند، در بیش از 75 کشور اسلامی و غیر اسلامی در قالب 330 مؤسسه، مشغول فعالیت می باشند و بیش از 400 میلیارد دلار، گردش سرمایه دارند و با رشد بالای 15 الی 20% در سال، به سرعت در حال گسترش هستند.

به عنوان نمونه، بانکداری اسلامی در قطر، رشد چشمگیری داشته است. بانک اسلامی قطر از سال 1982 آغاز به کار کرد و هم اکنون سه بانک کلیدی را در اختیار دارد. به گونه ای که سهم این بانک ها از 13% در سال 2005 به 30% در سال 2006 رسید و به سرعت در حال رشد است. بانک مرکزی قطر اعلام کرد، اکنون این بانک ها 21% از دارایی ها و 8.14% سپرده ها و 11% اعتبارات را به خود اختصاص داده است. بانک های اسلامی در قطر نقش ویژه ای را در طرح های توسعه، خصوصاً در طرح های زیر ساختی و عمرانی، ایفا می کند؛ و حدود 70% از منابع خود را در داخل به مصرف می رساند. این بانک ها به صورت گسترده، وارد بازارهای مالی شدند. بانک اسلامی قطر با استفاده از تجارب بین المللی بانک ها و مؤسسات مالی ای، نظیر بیت التمويل العربی در لبنان، و بنك التمويل الآسیوی در مالزی، بیت التمويل الخلیجی، و بنك التضامن در یمن را تأسیس کرد.

وجه تمایز این بانک ها و سایر مؤسسات اسلامی فعال در بازار مالی اسلامی بین المللی و سایر بانک ها و مؤسسات، این است که آن ها به احکام و ارزش های اسلامی، پایبند هستند و اجازه نمی دهند سهام حرام برای شرکت هایی که در فعالیت های غیر شرعی فعالیت می کنند، وارد بازارهای مالی اسلامی شوند.

آیا این معاملات فقط بین کشورهای اسلامی انجام می شود؟

صكوك منتشر شده در بازار مالی اسلامی ضرورتاً توسط کشورهای اسلامی یا مسلمانان، خریداری نمی شود بلکه کشورهای غیراسلامی و افراد غیر مسلمان و یا کشورهایی که بازار مالی اسلامی ندارند نیز این اوراق را خریداری می کنند. چندی پیش، گردون بروان وزیر دارایی دولت بلر و نخست وزیر فعلی انگلستان اعلام کرد که تصمیم دارد انگلستان را به مرکز مبادلات مالی اسلامی بین المللی تبدیل نماید؛ و همچنین هنگ کنگ اعلام کرد در صدد است این کشور را به مرکزی برای صكوك اسلامی، تبدیل نماید. بانک توسعه اسلامی، صكوك اجاره را در سال 2003 به مبلغ 400 میلیون دلار منتشر کرد و به طور عام اعلام پذیره نویسی نمود و مؤسسات مالی حدود

70% از این اوراق را خریداری نمودند که از این میان 40 تا 70% توسط بانک های مرکزی دولت ها، خریداری شد. همچنین در کشور مالزی با ادیان مختلف اسلامی و غیر اسلامی، فرودگاه بین المللی کوالالامپور، برج های دو قلوی مرکز تجاری و بزرگراه بین این دو از طریق فروش اوراق اجاره به مردم، احداث شد.

به چه علت استقبال از این صکوک، صورت گرفته است؟

علت عرضه بی نظیر صکوک در سال های اخیر، از یک سو تقاضای زیاد برای این گونه اوراق بهادار که مطابق با شریعت اسلامی است و از سوی دیگر افزایش درآمدهای نفتی خصوصاً در کشورهای حاشیه خلیج فارس است که سبب شد کشورها، اقبال گسترده ای برای اجرای پروژه های عظیم اقتصادی داشته باشند و بهترین طریق تأمین مالی نیز جمع آوری پس اندازهای کوچک و بزرگ مردم از همه کشورهای و سوق دادن آن ها به اجرای این پروژه ها باشد. همچنین اهمیت اعطای نقش و سهم بیش تری برای بخش خصوصی در فعالیت های مختلف اقتصادی، نکته قابل توجه در گسترش اوراق بهادار می باشد.

مجموع این عوامل سبب شد که به عنوان نمونه، دولت قطر نزدیک به 130 میلیارد دلار در سال های اخیر در طرح های زیربنایی و اقتصادی، سرمایه گذاری کند. البته این میزان علاوه بر سهمی است که بخش خصوصی به خود اختصاص داد.

استفاده از این اوراق، در ایران به چه صورت است؟

با توجه به گستردگی استفاده از عقد استصناع و همچنین کاربرد اوراق بهادار اسلامی (صکوک) ضرورت دارد از عقد استصناع و اوراق بهادار به صورت بسیار گسترده در ایران که از پیشگامان بانکداری بدون ربا محسوب می شود، استفاده شود. گرچه در سال های اخیر، اوراق مشارکت دولتی و بانک مرکزی منتشر شده است ولی بسیاری از عرصه های اقتصادی کشور، ظرفیت استفاده از این اوراق بهادار اسلامی را برای جذب سرمایه های فراوان مردمی، دارا هستند و لازم است گام های بلندی در این زمینه برداشته شود.

رساله دکتری شما هم در این مورد است، در این رساله به چه موضوع هایی پرداخته اید؟

در رساله دکتری خودم که به این موضوع اختصاص داده ام، تلاش کردم با معرفی عقد و اوراق بهادار (صکوک) استصناع، مطابق با فرهنگ فقهی شیعه، زمینه استفاده از این اوراق را در کشور، فراهم سازم. علاوه بر این، این رساله از ویژگی مهم دیگری نیز برخوردار است و آن طراحی اوراق استصناع به گونه ای که دولت اسلامی بتواند به عنوان ابزار سیاست مالی و پولی از آن استفاده نماید و تا حد امکان، خلأ وجود اوراق قرضه را در نظام مالی و پولی اسلامی، برطرف نماید.

در این رساله ماهیت فقهی عقد استصناع، بررسی شده است و پس از تثبیت صحت فقهی این عقد، به چگونگی کاربرد آن در بانکداری اسلامی در قالب قانون عملیات بانکی بدون ربا پرداخته می شود. در مرحله بعد، چگونگی شکل گیری صکوک یا اوراق استصناع و ورود آن به بازار بورس اوراق بهادار، تبیین می گردد. امکان کاربرد این اوراق برای اعمال سیاست مالی و پولی، بخش های کلیدی و مهم رساله را تشکیل می دهد.